

دلار و کارنامه فرزین

امیررضا اعتمادی

کارشناس اقتصادی

با شروع دومین هفته پاییزی، دلار در بازار تهران رکوردی تاریخی بر جا گذاشت. رشد شدید نرخ دلار حتی کاهش اخیر اونس جهانی طلا را خنثی کرده و با افزایش تقاضای سرمایه‌گذاری، بهای طلا و سکه را همچنان در مسیر صعودی نگه داشته است. در برابر این وضعیت آشفته، واکنش سیاست‌گذاران ارزی چه بوده است؟ محمدرضا فرزین-رئیس کل بانک مرکزی -طی همین دو سال اخیر بارها وعده کاهش نرخ دلار را تکرار کرده و نرخ‌های بازار آزاد را «غیرواقعی» خوانده است. از دی‌ماه ۱۴۰۱ که او سکان بانک مرکزی را به دست گرفت و نرخ دلار آزاد حدود ۴۰ تا ۴۴ هزار تومان بود، تا امروز که دلار به ۱۲۰ هزار تومان رسیده، همیشه عکس وعده‌های او رخ داده است. بانک مرکزی وعده داد که از بهمن ۱۴۰۱ همه صرافی‌ها ارز را با نرخ یکسان و اعلام‌شده در سامانه بازار متشکل ارزی بفروشند تا رانت اختلاف نرخ از بین برود. همچنین «مرکز مبادله ارز و طلا» به عنوان مرجع یکپارچه عرضه ارز راه‌اندازی شد. در ظاهر، این اقدامات نشان می‌داد رئیس جدید قصد دارد آشفتگی بازار ارز را سامان دهد. نخستین آزمون اما خیلی زود از راه رسید. در آغاز کار فرزین، نرخ دلار آزاد حدود ۴۱ هزار تومان بود. ولی تنها چهل روز بعد، بازار ارز وارد فاز صعودی تازه‌ای شد. در ۲۵ بهمن دلار از ۴۵ هزار تومان عبور کرد و ظرف دو هفته به حدود ۵۸ هزار تومان رسید. واکنش فرزین این بود: «این قیمت‌ها واقعی نیست و به‌زودی کاهش خواهد یافت». اما بازار عکس این وعده‌ها را نشان داد. با وجود رشد شدید دلار، فرزین صرفاً آن را «حباب» نامید که به‌زودی تخلیه می‌شود. در بهار ۱۴۰۲ دلار در کانال ۵۰ هزار تومان نوسان می‌کرد، اما این ثبات پایدار نماند. از میانه سال، موج تازه‌ای از افزایش نرخ ارز آغاز شد و تا پایان سال به محدوده ۶۵ هزار تومان رسید. فرزین با هم‌بزر «غیرواقعی بودن نرخ‌ها» تأکید داشت. شکاف بین ارز رسمی و آزاد بزرگ‌تر شد و صادرکنندگان انگیزه‌ای برای عرضه ارز در نرخ‌های پایین نداشتند. صرافی‌ها نیز با محدودیت‌های شدید مواجه شدند. حدود ۶۰۰ صرافی عملاً تعطیل شده‌اند. قبل از فرزین، روزانه ۲۰ تا ۳۰ میلیون دلار اسکناس در صرافی‌ها معامله می‌شد. اما سیاست تمرکز عرضه ارز در مرکز مبادله، همراه با افزایش کارمزدها و بوروکراسی، تقاضا را به بازار آزاد کشاند. واردکنندگان برای تأمین ارز به مشکل خوردند و هزینه بوروکراسی ارزی به قیمت کالاها منتقل شد و تورم بیشتر شد. از مرداد ۱۴۰۳ دلار دوباره روبه افزایش گذاشت و در آذر ۱۴۰۴ از ۱۲۱ هزار تومان نیز عبور کرد. در این مدت، فرزین همان موضع قبلی را حفظ کرد: «نرخ‌ها واقعی نیستند». اما بازار آزاد مسیر خود را رفت. بانک مرکزی انتشار آمارهای کلیدی اقتصادی را نیز متوقف کرده بود. پس از سه سال، در آذر ۱۴۰۴، آمارهای تورم منتشر شد و نشان داد که تورم سال ۱۴۰۱، ۵۳/۱ درصد و سال ۱۴۰۲، ۴۷/۴ درصد بوده است. تورم سال جاری نیز از ۳۴/۶ درصد در فروردین به ۴۱ درصد در آبان رسید. بانک مرکزی اعلام کرد این افزایش ناشی از رشد نرخ ارز و نقدینگی است؛ دو مؤلفه‌ای که در حوزه عملکرد خود بانک قرار دارد. امروز اقتصاد ایران با بازدهی ۱۹۶ درصدی دلار آزاد در دوره فرزین، سکه‌های چندصدمیلیونی و تورم‌های ۵۰ درصدی مواجه است. کارشناسان می‌گویند: ۱. انکار واقعیت‌های بازار و چندنرخ نگه داشتن ارز، بزرگ‌ترین خطا بود. ۲. ایجاد سامانه‌های متعدد ارزی، به جای ایجاد یک بازار شفاف، باعث تشدید رانت شد. ۳. حذف شبکه رسمی صرافی‌ها، باعث سوق دادن مردم به بازار آزاد و تلگرام شد. ۴. پنهان‌کاری آماری، اعتماد عمومی را تضعیف کرد و انتظارات تورمی را بالا برد. ۵. مدیریت ضعیف و سیاست‌هایی مانند حراج سکه از ذخایر طلای بانک مرکزی، باعث تضعیف منابع شد. ۶. اختلاف میان نهاده‌ها (مانند مصوبه واردات بدون انتقال ارز)، موجب تشدید فشار بر بازار آزاد شد و قیمت دلار ظرف چند هفته ۳۰ درصد رشد کرد. برای خروج از این وضعیت، باید: ۱-واقعیت‌های بازار پذیرفته شود و سیاست انکار کنار گذاشته شود. ۲-نظام چندنرخ حذف و بازار ارز یکسان‌سازی شود. ۳-صرافی‌ها احیا و عرضه رسمی ارز تسهیل شود. ۴-آمارها شفاف و به‌موقع منتشر شود. ۵-نقدینگی کنترل و کسری بودجه بدون استقراض حل شود. ۶-استقلال بانک مرکزی تقویت و مدیران متخصص منصوب شوند. ۷-سیاست‌گذاری ارزی با اجماع کارشناسی انجام شود و ۸-ارز حاصل از صادرات به چرخه اقتصاد برگردد.

در بودجه ۱۴۰۴ میزان اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای از محل منابع عمومی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ حدود ۵۰ درصد رشد داشته است. همچنین سهم این اعتبارات از کل منابع و مصارف عمومی دولت در بودجه سال ۱۴۰۴ حدود ۱۲ درصد است که نسبت به قوانین بودجه سال‌های قبل به طور قابل توجهی کمتر است.

از مجموع ۱۷۱۳ طرح موجود و براساس برآوردهای سازمان برنامه و بودجه کشور، قرار است ۷ طرح در سال ۱۴۰۴ به اتمام رسیده و عمده طرح‌ها تا پایان سال ۱۴۰۷ تکمیل شوند. با این وجود و با در نظر گرفتن روند تخصیص اعتبارات عمرانی در سال‌های اخیر و محاسبات سرانگشتی ذکر شده تناسب چندانی نداشته و واقع‌بینانه نیست.

یکی از شاخص‌هایی که دلیلی بر غیرواقعی بودن برآوردهای سال اتمام طرح‌هاست، روند اتمام طرح‌ها در سال‌های گذشته، با تأکید بر طرح‌هایی است که قرار بوده در همان سال به اتمام برسند. هر سال درصدی از طرح‌هایی که در بودجه هر سال قرار بوده در همان سال به پایان برسند، قطعاً پایان نیافته‌اند و در بودجه سال بعد برای آنها اعتبار پیش‌بینی شده است.

در سال ۱۴۰۳ حدود ۸۹ درصد طرح‌ها برخلاف برنامه‌ریزی اولیه به اتمام نرسید و این موضوع، واقع‌بینانه بودن برآوردهای موجود را زیر سؤال می‌برد. حجم زیاد پروژه‌های نیمه‌تمام و محقق نشدن اهداف راهبردی مصوب در اسناد بالادستی مثل اهداف برنامه‌های توسعه ۵ ساله، این واقعیت را نشان می‌دهد که اساساً نظام فنی و اجرایی کشور هیچ فرآیند یا چارچوبی برای تبیین چگونگی تحقق اهداف راهبردی ندارد و صرفاً با تعریف تعدادی اهداف راهبردی در سطوح بالاتر نظام سیاسی کشور و اسناد مصوب آنها، فرآیند تحقق اهداف بدون هیچ‌گونه حلقه واسط و میانی پیش نمی‌رود.

اگر بخواهیم مثال واضح بزنیم می‌توانیم به دلان‌های راهبردی ترانزیت ریلی و دریایی، توسعه منطقه مکران و اروند، توسعه خوشه‌های تولیدی و کسب‌وکار، توسعه زنجیره اکتشاف و استخراج نفت و گاز و پتروپالایشگاه‌ها و صنایع پایین‌دستی پتروشیمی اشاره کنیم که حتی با ابزارهای نظارتی موجود تحقق آنها ممکن نیست چون ارتباط بین قانون بالادستی و قانون سنواتی به طور مشخص و شفاف برقرار نیست. در واقع خلأ یک چارچوب نظری متشکل و منسجم که بتواند اهداف راهبردی در مسیر پیشرفت و توسعه کشور را محقق کند وجود دارد. در اسناد بالادستی نظام فنی و اجرایی کشور اساساً مفهوم سبد برنامه‌ای وجود ندارد و تعریفی متناظر با آن ارائه نشده است.

مستولان قول افتتاح در یک سال و نیم دیگر را می‌دهند. در بهمن سال ۱۴۰۲، فرمانده قرارگاه خاتم‌الانبیا(ص) سپاه عنوان کرد: «از ما درخواست داشته‌اند و ما نیز قصد داریم کار را انجام دهیم و حتی نظرم‌ان این بود که چه بهتر کار را از صفر آغاز می‌کردیم تا اینکه یک پروژه زخمی را بخواهیم ادامه دهیم؛ بر اساس قانون مقرر شد پیمانکار خارج شود و ما ورود کنیم.» با این حال شهردار اهواز حدود یک ماه پیش از تأمین ۱۱ هزار و ۵۰۰ میلیارد ریال نقدینگی برای طرح مترو این شهر خبر داد و گفت: «با اقدامات انجام‌شده، چهار ایستگاه در فاز نخست طی ۱۸ ماه آینده به بهره‌برداری خواهد رسید.»

❖ کاهش سهم بودجه عمرانی

بودجه سالیانه کشور باید ضمن اولویت‌بندی وظایف دولت بر اساس اهمیت و ضرورت، سهم هر وظیفه از منابع بودجه را مشخص کند. از مهمترین کارکردهای بودجه کشور هدایت منابع عمومی برای حرکت دولت در مسیر پیشرفت است. در این سند منابع مالی بخش‌های مختلف کشور مثل آموزش، سلامت، فرهنگ و دفاع متناسب با مأموریت‌های در نظر گرفته شده برای هر حوزه مشخص می‌شود.

یکی از اصلی‌ترین کانال‌های سرمایه‌گذاری دولت در ایجاد ظرفیت‌های جدید تولیدی و خدماتی در کشور، طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای است. در بین انبوه مشکلاتی که طرح‌های عمرانی با آن روبه‌روست، مسئله کمبود اعتبار و همچنین عدم تخصیص اعتبارات مصوب، از مشکلات اساسی است. در بودجه ۱۴۰۴ سرجمع اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در مصارف عمومی دولت، برابر ۶۰۰ هزار میلیارد تومان است؛ که شامل ۳۸۸/۷ هزار میلیارد تومان اعتبار طرح‌های دستگاه‌های اجرایی ملی، ۹۴/۳ هزار میلیارد تومان اعتبار دستگاه‌های اجرایی محلی دراستان‌هاست.

بخش قابل توجهی از سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در کشور و طرح‌های عمرانی بزرگ از طریق شرکت‌های دولتی انجام می‌شود. به‌طور مشخص بالغ بر ۱۲۰۰ هزار میلیارد تومان هزینه سرمایه‌ای برای شرکت‌های دولتی پیش‌بینی شده است که بخشی از آن یعنی ۱۵۶ هزار میلیارد تومان، از طریق بودجه عمومی دولت، و مابقی آن از طریق منابع داخلی خود این شرکت‌ها تأمین می‌شود. بنابراین علاوه بر رقم ۶۰۰ هزار میلیارد تومانی که در مصارف عمومی دولت برای طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در نظر گرفته شده است، پیش‌بینی شده حدود ۱۲۰۰ هزار میلیارد تومان دیگر هم توسط شرکت‌های دولتی سرمایه‌گذاری شود.

از مجموع ۱۷۱۳ طرح موجود و

براساس برآوردهای

سازمان برنامه و

بودجه کشور، قرار

است ۷ طرح در

سال ۱۴۰۴ به

اتمام رسیده و عمده

طرح‌ها تا پایان سال

۱۴۰۷ تکمیل شوند.

با این وجود و با در

نظر گرفتن روند

تخصیص اعتبارات

عمرانی در سال‌های

اخیر و محاسبات

سرانگشتی ذکر

شده تناسب چندانی

نداشته و واقع‌بینانه

نیست

❖ مترو تهران

نزدیک به سه دهه از افتتاح متروی تهران گذشته اما هنوز برخی از ایستگاه‌های خطوط آن افتتاح نشده و برخی دیگر نیز با مشکلات خاص مواجه هستند. دی‌ماه سال گذشته بود که معاون پدافند غیرعامل سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران از تلاش برای رفع چالش‌های حقوقی و ملکی ایستگاه‌های متروی تجریش، فرهنگسرا، شهید حقانی و استاد معین با حضور نمایندگان از معاونت فنی و پشتیبانی قرارگاه تالاله (ع)، دادسرای عمومی و انقلاب، مرکز حقوقی شهرداری تهران و شرکت راه‌آهن شهری تهران و حومه، خبر داده بود.

❖ کریدور شمال - جنوب

راه‌گذر بین‌المللی شمال - جنوب یا همان کریدور شمال-جنوب از موقعیت‌های استراتژیکی است که دسترسی ایران را به سواحل خلیج فارس، دریای عمان و همچنین سواحل دریای خزر ممکن می‌کند. این پروژه نزدیک به ۲۴ سال قدمت دارد اما هنوز کامل نشده است. مثلاً پروژه ریلی چابهار-زاهدان در سال ۱۳۹۲ آغاز شد و قرار بود ۴ ساله تکمیل شود که نشد و گفته شده تا پایان امسال به بهره‌برداری می‌رسد. سال گذشته نیز فرزانه صادق وزیر وزیر راه و شهرسازی از تکمیل کریدور شمال- جنوب خبرداد و گفت: «تکمیل این کریدور هم از طرف رئیس‌جمهور ایران و همچنین رئیس‌جمهور روسیه تأکید شده است و در تلاش هستیم که به بهترین نحو این کریدور را تکمیل کنیم چراکه بر میزان ترانزیت بسیار تأثیرگذار است.»

❖ قطار سریع‌السیر تهران-قم-اصفهان

پروژه قطار سریع‌السیر تهران-قم- اصفهان نیز با اینکه ۷۵ درصد در زیرساخت پیشرفت داشته اما به دلیل نبود تأمین اعتبار، معطل مانده است. آبان امسال، علیرضا صلواتی، مجری این پروژه گفت: «پروژه از سال ۱۳۸۹ آغاز شد و طی این سال‌ها فراز و نشیب‌های متعددی را پشت سر گذاشت. در برخی مقاطع زمانی، مجریان پروژه روند اجرایی را با سرعت بیشتری پیش بردند و در برخی دیگر، تغییر قراردادها و ناهماهنگی‌های نهادی باعث کندی و توقف آن شد.»

❖ سدهای گیلان

اردیبهشت امسال هادی حق‌شناس، استاندار گیلان اعلام کرد برخی از این سدهای لاستیکی این استان نیمه‌تمام هستند و باید هر چه سریع‌تر تعیین تکلیف شوند. او گفته بود: «سد پل‌رود با پیشرفت فنی ۸۶ درصدی رو به اتمام است، اما سد شفارود عملاً متوقف شده و تنها راه تأمین مالی آن فروش ماشین‌آلات پروژه عنوان شده است. نیروگاه لوشان که قدمتی ۵۵ ساله دارد، باید ارتقا یابد تا بتواند پاسخگوی نیازهای جدید باشد.» براساس سخنان استاندار گیلان، حدود ۶ هزار کیلومتر از شبکه توزیع برق استان نیز تکمیل نشده است.

❖ مترو اهواز

قرارداد این پروژه در دهه ۸۰ بسته شد اما فعلاً